

חופה ולימודים

מבוא

במאמר זה אנו הולכים לברר את הסוגיה בקידושין (כט:), העוסקת בהתנגשות שבין מצות תלמוד תורה ומצות פריה ורביה (כאשר מגיע זמנה). חשוב מאוד לציין, שאין בדברים אלו משום פסיקת הלכה, אלא בירור תלמודי והלכתי של הסוגיה.

מן המקורות

"ויברך אותם אלוקים ויאמר להם אלוקים פרו ורבו ומלאו את הארץ..."

(בראשית א, כ"ח)

מבאר ספר החינוך :

"משרשי מצוה זו, כדי שיהיה העולם מיושב, שהשם ברוך הוא חפץ בישובו, כדכתיב: "לא תהו בראה לשבת יצרה". והיא מצוה גדולה שבסיבתה מתקיימות כל המצוות בעולם... ונוהגת בכל מקום ובכל זמן. וחייב אדם להשתדל בה משהוא ראוי לה... והמבטלה בטל "עשה" וענשו גדול מאוד, שמראה בעצמו, שאינו רוצה להשלים חפץ השם לישוב עולמו".

(מצוה א')

"ושיננתם לבניך ודברת בסם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך..."

(דברים ו, ז)

מוסיף החינוך בביאורו לתרי"ג מצוות :

"מצוות עשה ללמוד חכמת התורה וללמדה, כלומר: כיצד נעשה המצוות, ונשמור ממה - שמנענו האל ממנו, ולדעת גם כן משפטי התורה על כיוון האמת, ועל כל זה נאמר "ושיננתם לבניך"... שורש מצוה זו ידוע, כי בלימוד, יידע האדם דרכי השם יתברך. וזולתו - לא ידע ולא יבין, ונחשב כבהמה... ועד אימתני חייב כל אדם ללמוד תורה? עד יום מותו, שנאמר "ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך" (דברים ד, ט)... וכל אחד מישראל חייב בתלמוד תורה, בין עני, בין

עשיר, בין בריא בין בעל יסורין... **ואפילו בעל אשה ובנים** - הכל חייבים לקבוע עיתים לתורה ביום ובלילה, שנאמר "והגית בו יומם ולילה" (יהושע א, ח). ותחילת דינו של אדם אחר המות הוא, על שנתבטל מן הלימוד... **כי המצוה הזאת היא אם לכולן**".

(מצוה תי"ט)

בעקבות כך, דנים האמוראים במסכת קידושין:

"תנו רבנן ללמוד תורה ולישא אשה - ילמוד תורה ואח"כ ישא אשה. ואם אי אפשר לו בלא אשה - ישא אשה ואח"כ ילמוד תורה. אמר רב יהודה אמר שמואל: הלכה נושא אשה ואח"כ ילמוד תורה. ר' יוחנן אמר רחיים בצוארו ויעסוק בתורה!! ולא פליגי, הא לן והא להו."

(קידושין כט:)

ניתוח הסוגיא

בהסבר תירוץ הגמרא "ולא פליגי הא לן והא להו" ישנן כמה שיטות ראשונים:

רש"י (שם) מסביר, כי **בני בבל** הבאים ללמוד בא"י, מתוך שהיו רחוקים מבתיהם לא היו צרכי הבית מוטלים עליהם, ולכן היו **נושאים אשה ואח"כ לומדים תורה**. אבל **בני א"י** הנושאים אשה, אם ילמדו במקומם יהיו צרכי הבית מוטלים עליהם, ויטרידו אותם מלימודם, לפיכך **לומדים תורה ואח"כ נושאים אשה**.

בדבריו מסביר עוד רש"י, "אמר ר"י אמר שמואל נושא אשה דהוה ליה בלא הרהור ואח"כ הולך ולומד תורה", ומייחס דברים אלו לבני בבל.

מקשה ר"ת (שם ד"ה: "הא לן"): אם בני בבל נושאים אשה ואח"כ יוצאים חוץ למקומם והולכים ללמוד תורה בא"י, הרי עדיין יש הרהור שהם רחוקים מנשותיהם?

ועוד קשה על שיטת רש"י, איך ישא אשה ואח"כ ילכו למקום אחר ללמוד תורה, הרי הוא צריך להזר אחר מזונות אשתו וילדיו. הרי זה מה שאמר רבי אביתר, (גיטין ו:): שהם בעצמם גורמים לכך שילדיהם יתמשכנו כדי שיוכלו לקנות מזונות. משמע, שאסור לעזוב את אשתו ואת ילדיו.

לפיכך לומד ר"ת איפכא מרש"י. רבי יוחנן שאמר "ריחיים בצוארו" מדבר על **בני בבל**¹ שילמדו תורה ואח"כ ישאו אשה, שהרי איך יעזבו את נשותיהם וילכו ללמוד תורה. ומה גם שבני בבל היו עניים² והיו צריכים לחזר אחר פרנסותיהם. ושמואל דיבר על בני

1. על אף שרבי יוחנן היה בא"י, הוא דרש בפני בני בבל שבאו לארץ ישראל ללמוד תורה (תוס' שם).
2. מקשה המהרש"א על ר"ת: כתב ר"ת "ועוד שהם עניים" על בני בבל. אם כן למה מדובר רק על בני בבל שהולכים לארץ ישראל, הרי טירדת הפרנסה תהיה גם על בני בבל הנשארים במקומם, שהרי הם עניים, אם כן גם הם ילמדו תורה ואח"כ ישאו אשה.
מתרץ המהרש"א כי זה גם מה שאמר רבי יוחנן "ריחיים על צוארו ויעסוק בתורה", שמשמע מכך שאף במקומו

א"י שלומדים במקומם ולא צריכים לעזוב את נשותיהם, ובני א"י גם עשירים היו ומזונותיהם מצויים, ולכן **ישאו אשה ואח"כ ילמדו תורה**. ואע"ג שהיו בבני ארץ ישראל שהיו יוצאים חוץ למקומם ללמוד, רובם המכריע היה לומד במקומם בארץ ישראל³.

הרש"ש בחידושו מתרץ את קושית התוס' הראשונה על רש"י, וכותב, כי אדם שנושא אשה ואח"כ לומד תורה הרי זה כ"פ בתסלו"⁴.

ה"פני יהושע" מנסה להוכיח לתוס', שהשאלה על רש"י לא קיימת עובדתית, ובאדם נשוי אין אנו חוששים להרהור עבירה כאשר מתרחק מביתו כדי ללמוד תורה. הרי יש לנו את רבי עקיבא, שהלך שנים רבות ללמוד תורה רחוק מביתו לאחר שנשא אשה, ובכתובות (סב:) נאמר: "התלמידים יוצאין שתיים ושלוש שנים בלא רשות", משמע מכאן שברשות יכולים להרחיק כמה זמן שרוצים. ומתוך שלא חוששים שם להרהור הרי שיכולים להרחיק. ובנוסף לכך, בהמשך הגמרא שלנו נאמר "בן עשרים ולא נשא אשה כל ימיו בהרהור עבירה". אם כן עיקר הבעיתיות היא לגבי ההרהור, אם לא נשא אשה. אך לא במקרה שנשא אשה ואין אשתו עמו.

לגבי דבריו של רבי אביתר בגיטין, הרי הם קשים גם על הגמרא בכתובות, ששם עוזבים הם את נשותיהם וילדיהם כדי ללמוד, ולכן על כרחך, שרבי אביתר דיבר על מקרים שאין להם רשות ללכת וכאשר יש להם במקומותיהם רב ומקום מסודר ללמוד בו תורה. מה שאין כן בגמרא שלנו, שפה הם מוכרחים ללכת ולהתרחק מבתיהם. ועוד כתב ה"פני יהושע" בגיטין כי רבי אביתר אינו הלכה, ועל כן לא ניתן להקשות מדבריו על רש"י. אך מכל מקום אפשר לומר כי ר"ת מחלק בין כתובות לבין הגמרא שלנו. **שבכתובות מדובר על אנשים שיודעים שלא יבואו לידי הרהור** כמו רבי עקיבא וחבריו, **אך כאן בגמרא שלנו מדובר על סתם אנשים**, ולכן קושית ר"ת על רש"י קיימת.

שיטה שלישית מביא הר"ן, שבני בבל שהיו נשותיהן עמלות אחר מזונותיהן ולמעשה אין צרכי הבית מוטלים כ"כ על בעליהן, לפיכך ישאו אשה ואח"כ ילכו ללמוד תורה. אבל בני א"י שנשותיהן היו מעונגות וצרכי הבית היו מוטלים על הבעלים ילמדו תורה ואח"כ ישאו אשה.

הריטב"א כותב על שיטתו של הר"ן כי היא אינה ברורה כ"כ מדבריו של רבי אביתר בגיטין. הרי מדבריו יוצא כי נשות בבל היו זקוקות לבעליהן כדי לחפש אחר מזונותיהן ולפיכך לא יפה עושים הבעלים שעוזבים את משפחותיהם ומרחיקים מביתם.

ילמד תורה ואח"כ ישא אשה אם הוא יהיה טרוד בחיפוש אחר מזונות. אך הפוך מכך הם בני א"י שאין להם את העניין שכתוב בגיטין (שם) שיעזבו את נשותיהם ואין להם גם את הטרדה אחר מזונותיהם משום שבני א"י עשירים הם.

3. הריטב"א כותב בחידושו, כי הנכון הוא כרבינו תם.

4. "פית בסלוי" - אדם שאין לו אוכל בכלל חש ברעב. אך אדם שיודע שיש לו אוכל על אף שהוא לא אוכל, הרעב פחות מציק לו. כך גם בהירהור עבירה: אדם שאין לו אשה יצרו גובר עליו ויש בו הרהור. אך לאחר שנשא אשה אע"פ שהיא אינה עמו, יצרו כבר אינו תוקפו כ"כ.

עוד שיטה מביא רבי אברהם מן ההר⁵. מדברי הגמרא "ואם אי אפשר לו בלא אשה ישא אשה ואח"כ ילמוד תורה" **ניתן להבין שמדובר שיצרו מתגבר עליו**, ועל כן "הא לן והא להו :

"אנו בני בבל שיצרנו מתגבר עלינו צריכים לישא אשה ואח"כ ללמוד תורה. אך בני א"י ילמדו תורה ואח"כ ישאו אשה, שמתוך שהם חפצים בתורה אין יצרים מתגבר עליהם".

הרא"ש בחידושו (סימן מב) כותב לגבי חלוקת השיטות "הא לן והא להו", כי כולם מודים שאם אינו יכול ללמוד אם ישא אשה, ילמד תורה ואח"כ ישא אשה.

ה"ים של שלמה" מקשה על הרא"ש כי ניתן לומר גם הפוך. כולם מודים שאם הוא יוכל ללמוד תורה גם לאחר שישא אשה, ישא אשה ואח"כ ילמד תורה. כן כתב גם ב"קיצור פסקי הרא"ש":

"אם יוכל ללמוד אחר שישא אשה, ישא אשה ואח"כ ילמד תורה. אבל אם הוא לא יוכל ללמוד, ילמד ואח"כ ישא אשה. ואם הוא לא יכול בלא אשה, ישא אשה ואח"כ ילמד תורה".

כלומר, לפי מסקנת כולם: אם יוכל לקיים את שניהם ודאי שיקיים את שניהם. ואם לא יוכל לקיים את שניהם ביחד זה תלוי כבר באיזה מצב הוא נמצא.

בעל "בירורי השיטות" (הרב בנימין חיים שטיינר, כרך ב' עמ' קצ"ז סימן א' פסקה ראשונה) מדייק מסקנה זו מדברי הברייתא. הרי הברייתא פותחת "ללמוד תורה ולישא אשה, ילמוד תורה ואח"כ ישא אשה". מדוע לא נכתב ישר - ילמוד אדם תורה ואח"כ ישא אשה? בשביל מה צריך את ההקדמה הזו בברייתא? אלא יש לומר, שאם יש באפשרותו לקיים שניהם ישא אשה וילמוד תורה. אבל הברייתא מדברת על מצב בו הוא לא יכול לקיים את שניהם ביחד, והוא מתלבט מה לעשות קודם, ללמוד תורה או לישא אשה, אז זה תלוי כבר במצבו (ע"פ התפתחות הסוגיא בהמשך).

בירור הלכתי בסוגיא

הרמב"ם סותם את הברייתא, וכותב:

"לעולם ילמוד אדם תורה ואח"כ ישא אשה, שאם נשא אשה תחילה אין דעתו פנויה ללמוד. ואם היה יצרו מתגבר עליו עד שנמצא שאין לבו פנוי ישא אשה ואח"כ ילמוד תורה".

(הל' תלמוד תורה פ"א, ה"ה)

הטור פוסק:

5. פירוש ר' אברהם בן יצחק מן ההר למסכת קידושין יוחס בטעות לתוס' ר"י הזקן, בהוצאת וילנא.

"לעולם ילמוד אדם תורה ואח"כ ישא אשה, שאם ישא אשה אין דעתו פנויה לו ללמוד, ואם אי אפשר לו בלא אשה שיצרו מתגבר עליו ישא אשה תחילה".

(יו"ד ה' תלמוד תורה, סימן רמ"ו)

מהברייתא שלנו בקידושין שם מובאת מחלוקת שמואל ור' יוחנן "הא לן והא להו", קשה על הרמב"ם והטור, שכתבו דין החלטי בלשון "לעולם" כאשר אנו רואים שדברי הגמרא מורכבים יותר?

מתרץ הב"ח (ד"ה: "לעולם"), שמחלוקת שמואל ור' יוחנן עוסקת בבני בבל ובבני א"י ואת הברייתא ניתן היה לקרוא בשתי צורות או לפי רש"י או לפי תוס', משום כך פסק הטור⁶ כפשט הברייתא, ולכולם אמר "ילמוד אדם תורה ואח"כ ישא אשה" בין אלו שלומדים במקומם ובין אלו שלומדים חוץ למקומם, וזה מה שאמר "לעולם". ואין לאדם לישא אשה קודם לימוד תורה אא"כ אי אפשר לו בלא אשה שיצרו מתגבר עליו.

המהרש"ל תמה על הטור והרמב"ם שפסקו כפשט הברייתא וכתבו "לעולם ילמד אדם תורה ואח"כ וכו'". הרי שמואל פסק שישא אשה ואח"כ ילמד תורה, וגם כשר' יוחנן חולק על שמואל זה רק כאשר צריכים לצאת מחוץ למקומם, אבל במקומם ודאי שישא אשה קודם, לפי שיטת התוס'. ולפי שיטת רש"י רק במקום שצרכי הבית מוטלים עליהם ילמדו תורה קודם, אבל אם אין צרכי הבית מוטלים עליהם ודאי שישא אשה קודם. ומסיים המרש"ל: "אבל הבחורים שלנו שאין צרכי הבית מוטלים עליהם, פשיטא שישא אשה ואח"כ ילמדו תורה בטהרה".

את המהרש"ל ניתן לתרץ באמצעות ה"לחם משנה" (ה' תלמוד תורה, שם) שמסביר מדוע הרמב"ם סתם את הברייתא ולא חילק "הא לן והא להו", וז"ל: "וכאן לא כתב רבינו חילוק זה של הא לן והא להו שר"ל שאם אינו טרוד ויוכל לישא אשה ישא אשה ואח"כ ילמוד תורה". ה"לחם משנה" הבין זאת מדברי הרמב"ם: "שאם נשא אשה תחילה אין דעתו פנויה ללמוד", משמע שאם היה נושא אשה ודעתו היתה פנויה ללמוד ישא קודם אשה ואח"כ ילמד תורה. על פי דברי ה"לחם משנה" הרמב"ם כן כותב את זה במפורש ולא קשה קושיית המהרש"ל⁷.

וכן פסק גם "ערוך השולחן" (הלכות פריה ורביה א, יג): "ואם אפשר לו ללמוד תורה גם אחר שישא אשה מחוייב לישא אשה ואח"כ ללמוד תורה בטהרה"⁸.

6. וכך גם הרמב"ם.

7. לאחר שסיימתי לכתוב תירוץ זה, מצאתי כי ה"עניינים למשפט" תירץ את התירוץ הזה בנוגע לקושיית המהרש"ל. וכבר ידוע הסיפור על חידוש ה"בית יוסף" שלאחר שעמל והוריד את החידוש לעולם, יותר קל לאחרים לחשוב גם על אותו חידוש.

8. הרב שלמה אבינר שליט"א בשם מרן הראי"ה זצ"ל: "אמנם חז"ל אמרו הלומד תורה בטהרה נושא אשה ואח"כ לומד תורה (מנחות קי, יומא עב. ז), אך אין זה לעיכובא אלא למעלה, אך המעלה שלומד יותר תורה בכמות בהיותו רווק, גוברת על המעלה שילמד תורה בטהרה אבל בכמות מועטת בהיותו נשוי". (מובא בשו"ת בספר "הייתם קדושים" בנושא נישואים ולימוד תורה עמ' 185 מהדורה חדשה).

מיהו היכול להתאחר?

פסק הטור:

"ומיהו מי שאי אפשר לו ללמוד אם ישא אשה אינו חייב לישא בשנת כ'. לשון הרמב"ם ז"ל: "ואם עוסק בתורה וטרוד בה ומתירא לישא אשה כדי שלא יטרח במזונות ויתבטל מן התורה מותר להתאחר, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה וכל שכן בתלמוד תורה. מי שחשקה נפשו בתורה תמיד כבן עזאי, ונדבק בה כל ימיו ולא נשא אשה אין בידו עוון והוא שלא יהא יצרו מתגבר עליו". ואומר א"א הרא"ש ז"ל הא דאמר ואם א"א לו ללמוד ילמוד ואח"כ ישא אשה, קצבה לאותו לימוד לא ידענא, שלא יתכן שיתבטל מפריה ורביה כל ימיו שלא מצינו זה אלא בבן עזאי שחשקה נפשו בתורה".

(הל' פריה ורביה סימן א')

הבי"ח (שם ד"ה: "מיהו") שואל מדוע הובאו גם דברי הרא"ש וגם דברי הרמב"ם הרי לכאורה שניהם פוסקים, שמי שחושש לביטול תורה בנישואים יכול להתאחר?

מתרץ הבי"ח, שישנו הבדל מהותי בדברים. הרא"ש כותב כי "מי שאי אפשר לו ללמוד" משמע שאם הוא **יודע בוודאות** שלא יוכל ללמוד אם הוא ישא אשה, לומד תורה ואח"כ נושא אשה. ואילו הרמב"ם כותב "ומתירא לישא אשה כדי שלא יטרח במזונות ויתבטל מן התורה" משמע, **שגם אם הוא רק חושש** ומתירא מביטול תורה אזי יכול להתאחר יותר מ-כ' שנים. ועל כן נקט הטור גם את לשון אביו הרא"ש וגם את לשון הרמב"ם, ואין הם זהים בפסיקתם.

ה"בית יוסף" (שם ד"ה: "לשון הרמב"ם") שואל על הרמב"ם, מדוע הרמב"ם לא ציין, שאם אי אפשר לו בלא אשה ישא אשה תחילה?

ומתרץ, כי מה שכתב הרמב"ם בסוף דבריו (הל' אישות ט"ו, ג): "והוא שלא יהא יצרו מתגבר עליו אבל אם היה יצרו מתגבר עליו חייב לישא אשה" הוא נוגע לכל מה שכתב הרמב"ם לפני כן.

וכן כתב גם ה"לחם משנה" (שם): "והוא שלא יהא יצרו מתגבר עליו חייב לישא אשה אכולה מילתא קאי אפילו למאי דאמר ואם היה מתירא וכו' דאם יצרו מתגבר עליו ישא אשה תחילה".

וכן כותב גם הגר"א (אה"ע א', ס"ק יב) דמדברי הגמרא בקידושין שכתבה, שאם א"א לו בלא אשה ישא אשה ואח"כ ילמוד תורה, משמע אפילו לרי' יוחנן שם דס"ל דלומד תורה ואח"כ נושא אשה משום דרחיים בצוארו ועסוק בתורה, עם כל זה בשא"א לו בלא אשה. ר"ל שאי אפשר לו להינצל מהירהורים, אזי נושא אשה ואח"כ לומד תורה אף שעיי"ז מתבטל מלימודו, וצריך ליבטל מלימודו בכהאי גוונא.

בספר "והייתם קדושים" (בנושא נישואים ולימוד תורה עמ' 185 מהדורה חדשה) כותב הרב שלמה אבינר שליט"א כי מה שכתב הרמב"ם: "שמא יבוא לידי הרהור" הכוונה

היא להרהורים במזיד, שיש בהם עוון חמור של "לא תתורו" ושל "ונשמרתם מכל דבר רע". אך מחשש שמא יבואו לו הרהורים באונס, אינו חייב להתחתן מיד, שאזי יהיו רחיים על צווארו, ותקופת התפתחותו הרוחנית.

הפרישה (אה"ע פו"ר א) בא לתקן את דברי הטור, שלאחר שהביא ציטוט מדברי הרמב"ם כתב "ואומר א"א הרא"ש הא דאמר וכו' " שהיה הטור צריך לכתוב "וכתב" על מנת להראות כי דברי הרא"ש האלו מיוחסים לתחילת דבריו, המובאים בטור, ואין הם מובאים על דברי הרמב"ם שהובאו לפני כן, שהרי הרא"ש לא הביא את דברי הרמב"ם בחיבורו.

אומר הפרישה מכאן משמע שסובר הטור שהרא"ש חולק על הרמב"ם. שהרא"ש סבר ששום אדם בעולם אינו רשאי שיבטל ממצוות פו"ר כל ימיו, שלא מצינו זה אלא בבן עזאי בלבד. הרמב"ם סובר שכל מי שחשקה נפשו בתורה כבן עזאי יכול להיבטל מפו"ר ואין בידו עוון. ומ"מ נוכל לומר שהרא"ש והרמב"ם אינם חולקים, ומה שכתב הרא"ש "שלא מצינו זה אלא בבן עזאי חשקה נפשו בתורה" הוא הדין אם ימצא אדם אחר שחשקה נפשו בתורה כבן עזאי. אבל מי שלא יוכל ללמוד אם ישא אשה אך נפשו אינה חשקה בתורה כל כך כבן עזאי, עליו כתב הרא"ש שאינו יכול להתבטל מפו"ר כל ימיו.⁹ חילוקים אלו ניתן למצוא גם בדברי הרמב"ם שבהתחלה מגדיר אדם, שיכול רק להתאחר ואח"כ בסיפא הוא נותן הגדרה לאדם, שיכול להיבטל ממצוות פו"ר ואין בידו עוון.

מדוע מותר להתאחר?

כותב הרמב"ם :

"...שהעוסק במצוה פטור מן המצוה וכל שכן בתלמוד תורה".

(הלי אישות פט"ו ה"ב)

לנצי"ב (העמק שאלה, שאילתא ה' סק"ד) קשה בדברי הרמב"ם. למדנו שמצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים דוחה תלמוד תורה, אם כן איך הרמב"ם אומר שמצות תלמוד תורה דוחה מצות פו"ר, הרי מצות פו"ר היא מצוה שאינה נעשית ע"י אחרים?

מיישב הנצי"ב וכותב, כי כל מצוה שאינה עוברת נחשבת כמצוה שניתן לעשותה ע"י אחרים (יו"ד ר"מ, י"ב), ועל כן מצות ת"ת דוחה כל מצוה שאינה עוברת משום שאין גוף המצוה נדחה.

אבל אע"פ שמצות ת"ת דוחה מצות פו"ר משום שאין היא מצוה עוברת, קשה מיבמות (סא:): "אמר רב נחמן אמר שמואל אע"פ שיש לו לאדם כמה בניס אסור לעמוד בלא

9. בן עזאי הוא סוגיא מיוחדת בפני עצמה, ולמרות הקשר שיש לה לסוגיא שלנו העדפתי שלא להתייחס אליה במאמר זה.

אשה שנאמר "לא טוב היות האדם לבדו", וא"כ מדוע דוחה ת"ת מצות נשיאת אשה והרי כתבו על מצב זה "לא טוב"?

מתרץ הנצי"ב גם קושיה זו וכותב, כי הנימוקי יוסף הסביר את המושג "לא טוב" משום הרהור, וכן כתב גם הרמב"ם (הל' אישות פטו", טז). כבר בבריתא דאבות דר' נתן (פרק כ') שנינו "ר' חנינא סגן הכהנים אומר כל הנותן דברי תורה על ליבו מבטלין ממנו - הרהורי חרב, הרהורי רעב, הרהורי שטות, הרהורי זנות, הרהורי יצה"ר, הרהורי אשת איש, הרהורי דברים בטלים, הרהורי עול בשר ודם וכו'...". אבל מי שאין יכול לתת על לבו עול תורה כ"כ שיבטל ממנו הרהורי דרך ארץ - פשיטא שישא אשה ואח"כ ילמד תורה. זה גם מה ששנינו בבריתא "ואם א"א לו בלא אשה".

על דרך זה כותב גם ערוך השולחן (הל' פו"ר סי' א'): "ואפילו שמי שעוסק בתורה אסור לו לפטור עצמו ממצוות, מכל מקום מצות פו"ר יש לו עדיין זמן לקיים (שאין זו מצוה עוברת) על כן מצות ת"ת דוחה אותה.

וכן כותב גם הרב אלחנן וסרמן ב"קובץ הערות" בדעת הרמב"ם:

"כיוון שהרמב"ם הביא פה עניין של איחור מצוה ולא ביטולה לגמרי, זאת אומרת שפו"ר יכול לקיימה ע"י עצמו לאחר זמן, וע"כ זה נחשב שאפשר לקיימה ע"י אחרים".

המהר"ם שיק (שו"ת סי' א') מסביר, כי הטעם של מצות פו"ר הוא למלא ולישב את העולם, ודבר זה ניתן להעשות ע"י אחרים. על כן מצות ת"ת יכולה לדחות אותה.

הגר"ע יוסף שליט"א ("שובע שמחות" פרק א' עמ' יב') מסביר מדוע אין דין של העוסק במצוה פטור מן המצוה לגבי תלמוד תורה. על פי מה שכתב הגר"א (שנות אליהו פרק א' דפאה), דבכל תיבה ותיבה שלומד מקיים מצות עשה של תלמוד תורה, יש לומר שטעם זה לא שייך בתלמוד תורה דין של העוסק במצוה פטור מן המצוה, משום שדין זה הוא רק לגבי מי שהוא באמצע מצוה אבל בזמן שהוא גמר את המצוה והוא רוצה להתחיל במצוה אחרת אין כלל של העוסק במצוה פטור מן המצוה. על כן בתלמוד תורה כאשר הוא סיים תיבה בלימודו הוא גמר מצוה והתיבה הבאה היא כבר מצוה חדשה.

יש ליישב שכל זה לעניין עצם הלימוד, אבל לגבי הילוך לתלמוד תורה ההילוך הוא מצוה אחת גדולה של הילוך לתלמוד תורה ועל כן הוא באמת נמצא באמצע מצוה, ושייך בזה דין של העוסק במצוה פטור מן המצוה. ועל כן הביא הרמב"ם דין זה לגבי עניין של 'הליכה' לתלמוד תורה דהיינו שאומרים לו, שילך ללמוד תורה, ולא ישא אשה, משום דעוסק במצוה וכו'.

כותב ה"שולחן ערוך הרב":

"ואף שמבטלין ת"ת למצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים, היינו להפסיק לפי שעה וזמן מה ואח"כ חוזר לתלמודו. אבל לא להיות ריחיים בצווארו שהוא ביטול תמידי עולמית, ויוכל לבוא לידי שיכחה לשכוח דברי תורה הרבה

כשלא יהיה לו פנאי לחזור על תלמודו כראוי ואין ידיעת התורה נדחית מפני מצוה זו, דפרו ורבו אף שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים, כמו שאינה נדחית בתחילת לימודו של אדם, שאמרו "ילמוד תורה ואח"כ ישא אשה", וביטל ממצוה זו שנים רבות מאד אחר כ', כל זמן שלומד תורה".

(הלי' תלמוד תורה קונטרס אחרון)

עד מתי מותר להתאחר?

פסק הרמב"ם:

"... והיה מתירא מלישא אשה כדי שלא יטרח במזונות בעבור אשתו ויבטל מן התורה, הרי זה מותר להתאחר".

(הלי' אישות פט"ו ה"ב)

וכן כתב גם השולחן ערוך:

"ומיהו, אם עוסק בתורה וטרח בה ומתירא לישא אשה כדי שלא יטרח במזונות ויתבטל מן התורה, מותר להתאחר".

(אה"ע א' הלי' פו"ר ג')

בסוף דבריו כתב הרמב"ם (הלי' אישות פט"ו, ג): "והוא שלא יהא יצרו מתגבר עליו", וכמו שכתב ה"בית יוסף", שהרמב"ם התייחס בדברים אלו לכל דבריו הקודמים וביניהם לעניין של "מותר להתאחר".

ה"באר היטב" (אה"ע ס"ק ו') הבין מכך שהכונה בביטוי "להתאחר" היא ש"אין קצבה לדבר - ואפילו אם יתאחר כל ימיו, וזה כל עוד שאין יצרו מתגבר עליו", וכן כתב גם ה"טורי זהב" (שם ס"ק ד').

הרא"ש כתב:

"וכולהו מודו דאם אי אפשר לו ללמוד אם ישא אשה ילמוד ואח"כ ישא אשה. וקצבה לאותו לימוד לא ידענא, שלא יתכן שיתבטל ממצוות פו"ר כל ימיו, שלא מצינו זה אלא בבן עזאי שחשקה נפשו בתורה".

(קידושין סימן מב')

וכן פסק גם הטור שהביא את דברי הרא"ש למסקנה (שם).

הפרישה (ס"ק יד' ד"ה: "בשנת כ"י) הבין כי מה שכתב הטור "ומיהו מי שא"א לו ללמוד אם ישא אשה אינו חייב לישא בשנת כ"י בכך דקדק הטור וכתב בשנת כ', כדי שלא תאמר שאם הוא לא יכול ללמוד אם ישא אשה, לעולם יהיה פטור מלישא אשה. לכן הוא כתב שאינו חייב לישא בשנת כ' אלא ילמוד ויתאחר קצת ואח"כ ישא אשה.

ערוך השולחן (ה'ל' תלמוד תורה רמ"ו ס"ק יב') הסביר מחלוקת זו ע"פ דברי ה"בית שמואל":

"ודע, דבזה שנתבאר דאם אין יצרו מתגבר ילמוד ואח"כ ישא, כתב הטור בשם הרא"ש וז"ל: "וקצבה לאותו לימוד לא ידענא שלא יתכן לבטל מפו"ר כל ימיו שלא מצינו זה אלא בבן עזאי שחשקה נפשו בתורה", עכ"ל. ומדברי הרמב"ם (ה'ל' אישות פט"ו) משמע שבאמת אין קצבה לדבר, שכתב על החיוב לבן עשרים לישא אשה וז"ל: "ומיהו אם עוסק בתורה וטריד בה ומתירא לישא אשה כדי שלא יטרד במזונות ויתבטל מן התורה מותר להתאחר", עכ"ל. ומשמע כמה שירצה עד שיתקפנו יצרו, או עד שיהיה לו במה להתפרנס בלא ביטול מן התורה. ואין זה עניין לדבן עזאי דהוא לא רצה לישא אף שהיה לו במה להתפרנס ולא רצה לבטל אף בפו"ר לבדה מפני שקידתו הרבה".

(אה"ע סימן א' ס"ק ה')

ה"דיברות משה" תמה על הדברים הללו של ה"בית שמואל":

"לא משמע כן לא בגמרא ולא ברמב"ם, ובש"ע שנקט כלשון הרמב"ם, דבאדם שצריך לטרוח במזונות עבור אשתו, נקטו רק שמותר להתאחר שמשמע ולא לבטל לגמרי כהא דבן עזאי, ופלא שכתב הב"ש שמהרמב"ם משמע דאין קצבה לדבר ורשאי מי שיצטרך למזונות לבטל אף כל ימיו, שאדרבה הוא כמו שמפורש להיפוך שאסור לבטל כל ימיו".

(קידושין סימן מג' ענף א')

עוד קשה ל"דיברות משה" גם בדברי הרמב"ם:

"חד, איזה חילוק הוא בין ביטול לגמרי לאיחור. הא כל זמן שאינו נושא אשה, הוא עובר. כדאיתא ברמב"ם (ה'ל' אישות פט"ו ה"ב) "וכיוון שעברו עשרים שנה ולא נשא אשה ה"ז עובר ומבטל מצות עשה של פו"ר? ועוד, מה שכתב הרמב"ם ע"ז, שמותר להתאחר כל אדם שרוצה ללמוד "שהעוסק במצוה פטור מן המצוה וכ"ש בתלמוד תורה", ודבר זה תמוה הרי מפסיקין לת"ת לקיום כל המצות אף מי שתורתו אומנותו, אבל בשאר המצות, העוסק במצוה, אפילו כל אדם, אינו מפסיק למצוה אחרת, משום דעוסק במצוה פטור מן המצוה, וא"כ איזה "כל שכך" הוא? הרי אדרבה הוא, לענין הפסק. ודין עוסק במצוה פטור מן המצוה ליכא בתלמוד תורה?"

(שם)

כהקדמה לתירוץ השאלות מגדיר ה"דיברות משה" את מצות תלמוד תורה:

"והנה במצות תלמוד תורה יש שני דברים: אחד, שהאינו יודע צריך ללמוד כל התורה כולה עד שידע, והשני, שאף היודע הכל צריך ללמוד. יש חילוק ביניהם:

דהאינו יודע חייב ללמוד כל שעה עד שידע. והיודע יצא מדינא בפרק אחד שחרית וערבית, אבל תרויהו הם עניין אחד דצריך ללמוד. אך יש עוד חיוב באיכות הלימוד: דצריך ללמוד להשתדל להבין כפי כוחותיו וכשרונותיו שחננו השי"ת, וזהו בכלל מצות **ידיעת התורה**. והנה כשנטרד בפרנסה או בענייני גוף אחרים יש ב' חסרונות - שמבטל העת לדברים אחרים ונמצא שאינו לומד באותו זמן. וגם שלפעמים מטרידו בעת שלומד, לא יוכל להבין היטב כפי שהיה יכול לידע לפי כשרונותיו".

(ענף ד' פיסקה ראשונה)

על פי יסודות אלו מתרץ ה"דיברות משה":

"מי שעוסק בתורה ואם ישא אשה יצטרך לטרוח במזונות עבור משפחתו, באופן כזה שיתבטל מלימוד התורה **באיכות** שלא יוכל להתעמק בלימודו להבין לפי כשרונותיו **אף בזמן שלומד**, ונמצא שמתבטל ממצות **ידיעת התורה**, אין לו להפסיק לימודו כדי לישא אשה. אפילו בשעה שאינו לומד הוא פטור ממצוה זו משום שמטרידו שלא יוכל לקיים מצות ת"ת כהוגן ולכן לומד תורה ואח"כ נושא אשה. זהו טעם הרמב"ם שכתב בהיתר מי שהיה עוסק בתורה ומתירא מלישא אשה כדי שלא יטרח במזונות בעבור אשתו ויבטל מן התורה שמותר להתאחר, משום שהעוסק במצוה פטור מן המצוה וכ"ש בתלמוד תורה. כוונתו היא דממצוה כזו לישא אשה לפו"ר שיטרידהו שלא יוכל לקיים מצות תלמוד תורה **אף בזמן שילמוד שלא יוכל להבין היטב**, נפטר גם עוסק בת"ת מכ"ש. דהא בעצם ת"ת עדיפא ואם עוסק במצוה פטור כ"ש שעוסק בתורה יש לפטור. אך בשאר המצוות שבקיומם הוא אינו מבטל מצות התורה שעליו, משום **שיש בהם רק ביטול הזמן שעוסק באותה מצוה שאז הוא אינו לומד**, ובזמן זה אינו מחוייב בתלמוד תורה כמו שכתבנו לעיל. אבל במצות פו"ר שהיא מצוה שמבטלתו מחיובו בת"ת, כיוון שמטרידתו שלא יבין מה שלומד לפי כשרונותיו הוא נמצא בכ"ש מכל המצוות.

אבל כל מה שאמרנו שפטור ממצות פו"ר הוא רק באיש כזה שאם ישא אשה יטרד שלא יוכל ללמוד כהוגן, אבל אם הוא איש כזה שלא יטרד ולא תפגע איכות לימודו, ובזמנו הפנוי יוכל להתעמק ולהבין כפי כשרונותיו אפילו אם ישא אשה, **חייב לישא אשה תיכף** משום שבזה שיבטל **הזמן** של קיום המצוה הוא לא נפטר מהמצוה, דעוסק בתורה אינו פטור מהמצוה כשאינו מבטל באיכות הלימוד אלא רק בזמן הלימוד. וע"כ מדויק לשון הרמב"ם שלא נקט סתם הדין דהעוסק בתורה מותר להתאחר כדי שלא יטרח בעבור מזונות אשתו ויבטל מן התורה משום שדין זה אינו בכל אדם אלא באיש כזה שהיה מתירא לפי טבעו מלישא אשה משום דיטרד במה שטרח במזונות בעבור אשתו שלא יבין היטב מה שלומד, שרק איש כזה מותר להתאחר. כיון שזה תלוי

בטבעו של האדם הוא יטרד באיכות לימודו, תלוי זה גם בזמן: אם ילמד הרבה זמן באופן כזה שירגיל את מחשבתו וכוחותיו ללמוד התורה בעיון היטב כפי כשרנותיו ואז הוא לא יטרד באיכות לימודו בשביל טרדותיו במזונות, כאשר יגיע למצב זה, יהיה מחוייב לשאת אשה תיכף אפילו שיתבטל בכמות הלימוד. וכן גם אם ימצא אשה כזו שלא יטרד בשבילה משום שיש לה ממון, או שהיא יכולה להתפרנס ממעשה ידיה, יתחייב לישאנה תיכף.

לכן כל זה רק איחור ולא ביטול, משום שיש קצבה לדבר שהוא עד שיוכל ללמוד היטב באופן שלא יתבטל מאיכות לימודו. ואם אירע איש כזה שאף שעברו כמה שנים הוא לא הגיע למידות שהזכרנו, לפי זה יהיה מותר לו שלא לישא כלל, דכך לי איחור כך לי ביטול לגמרי, אבל זה נקרא איחור מכיון **שכשתסלק הטירדה הוא יתחייב בפו"ר**, שאם הפטור היה תלוי בזמן ובכמות זה היה לכל אדם, ולעולם, ואז היה כותב ביטול לגמרי, אבל מאחר שבלימוד הרבה אנשים מתגברים על הטירדה שמפריעה ללימוד התורה, או שמוצאים אשה שתעזור בפרנסה, ע"כ יש קיצבה לדבר וזה נקרא רק איחור. זוהי שיטת הרמב"ם. וכן מתורצים גם דברי הרא"ש שכתב שיש קיצבה לדבר. ואם הוא אדם כזה שגם בשביל פרנסת עצמו הוא נטרד באיכות לימודו ולא יטרד יותר מכך אם יתווספו לו מזונות אשתו וילדיו, יתחייב לישא אשה תיכף, שזהו רק ביטול זמן הלימוד ולא האיכות. מאחר שכבר נטרד מאיכות הלימוד מצד פרנסת עצמו. זה נראה בכוונת הרמב"ם שכתב: "ואם היה עוסק בתורה וטרוד בה", היינו, שעתה כשהוא פנוי טרוד בתורה ומתירא מלישא אשה שאז יהיה טרוד במזונות, אסור. ובא למעט שאם גם עתה, כשהוא פנוי, טרוד במזונותיו - חייב לישא אשה".

(ענף ד' ד"ה: "ולכך")

ועל דרך זו פסק גם "שולחן ערוך הרב":

"כל מי שדעתו וכח זכרונו יפה באופן כזה שיוכל ללמוד ולזכור כל התורה שבע"פ כולה, לא ישא אשה עד שילמד תחילה את כל התורה שבע"פ כולה והיא כל ההלכות בטעמיהן בדרך קצרה שהן פירוש כל התרי"ג מצוות בדיקדוקיהן ורק אחר - ישא אשה. ולאחר שנשא אשה יעסוק כפי כוחו וכפי שעות הפנאי שלו בעיון ובפלפול כל ימיו. משום שאם ישא אשה תחילה, יהיה פרנסת אשתו וילדיו מוטלת עליו ולא יוכל ללמוד תורה כראוי באופן כזה שיוכל ללמוד ולזכור כל ההלכות בטעמיהן שהן פירוש התרי"ג מצוות ועיקר התושב"ע. ולכן נדחית מפני זה מצות פו"ר אף שהיא גדולה מכל המצוות. **וכל זה כשאין יצרו מתגבר עליו** והוא יוכל ללמוד בלא הירחורי עבירה ורוצה לישא אשה רק כדי לקיים מצות פו"ר והרי הוא פטור ממנה, כי היא נדחית מפני מצות ת"ת ששקולה כנגד כל המצוות. ומה שאמרו שיתבטל ויפסיק מתלמוד

תורה כדי לקיים מצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים זה רק לפי שעה ולפי הזמן הנחוץ, ולא אמרו ליבטל ממצות ידיעת התורה שהן ההלכות כולן בדרך קצרה... ומי שאי אפשר לו בלא אשה מפני שיצרו מתגבר עליו עד שנמצא שאין לבו פנוי ללמוד תורה, ישא אשה תחילה כדי ללמוד בטהרה ללא הרהורים ואח"כ ילמוד תורה שבע"פ כולה. ואפילו שלא יוכל ללמוד את הכל באופן כזה שיזכור וישנן את כל טעמי המצוות ודקדוקיהן בדרך קצרה תוך עשר שנים כמו אלו שעוסקים בה כל היום מפני שהוא טרוד בפרנסת אשתו וילדיו, על זה נאמר "לא עליך המלאכה לגמור" אבל גם לא יוכל להיבטל ממנה, ולכן צריך ללמוד כל יום, לקבוע לו עיתים ללמוד ואם לא יגמור בעשר שנים אז יגמור בעשרים שנה או יותר".

(ה'ל' תלמוד תורה פ"ג ה"ג)

האם יש קצבה לדבר?

אגב דברי הרא"ש לענין "קצבה לאותו לימוד לא ידענא" כתב הב"ח:

"נראה כוונתו, שלא יתכן שלא ישא עד שילמד מקרא, משנה, תלמוד, הלכות ואגדות ולא יניח דבר קטן ודבר גדול כריב"ז, משום שאם כך לא ישא אשה כל ימיו ויתבטל ממצות פו"ר. ולתת לאותו לימוד קצבה אין אנו יכולים משום שזה תלוי באנשי דורו וברוחב ליבו ללמוד תורה. ולכן יעסוק בתורה מספר שנים ואח"כ ישא אשה. נראה שכל זה שכתבנו הוא רק ליחיד שבאמת חשקה נפשו בתורה והוא יודע שנישואים יפריעו לו בלימודו ולכן אינו חייב להתחתן עד גיל עשרים, אבל סתם לומדים אסור להם להישאר בלא אשה משהגיעו לגיל עשרים".

(יו"ד תלמוד תורה רמ"ו ד"ה: "וכתב")

וכן מביא "ערוך השולחן" בשם הלבוש:

"ועד מתי יעסוק בתורה כשאיין יצרו מתגבר עליו? עד זמן שישער בנפשו שמילא כריסו בתורה, ובלבד שלא יתבטל ממצות פו"ר כללי".

(ה'ל' פו"ר סימן א', יב)

בניגוד לרא"ש אומר הישי"ש:

"ואני אומר שיש שיעור לדבר, דיותר מכ"ד שנה לא ישהה כלל. כדמסקינן בסוגיא, (קידושין כט: - ל.) אמר רב הונא בן כ' שנים ולא נשא אשה כל ימיו בעבירה, בעבירה ס"ד אלא בהרהור עבירה. אמר ר' אבא וכן תנא דבי ר' ישמעאל, עד עשרים שנה יושב הקב"ה ומצפה אימתי ישא אשה, כיוון שהגיע עשרים שנה ולא נשא אשה, אמר תיפח עצמותיו, אי"ל רב לרב נחמן אדיך על

צווארי דבריך, פיי בעוד ידך תקיפה על בנך, וישמע לקולך, השיאו אשה. אז מן שיתסר עד עשרים ותרתי, ואמרי לה מתמניסר ועד כ"ד, דכתיב (משלי כ"ב, ו) "חנוך לנער על פי דרכו" ואם כן שיעור האחרון למיקל שלא ישא, לא יותר מכ"ד שנים".

החזון איש מוכיח מהמשך הגמרא:

"ומה שפירש ר"ת בתוספות שלבני בבל אנו אומרים ילמוד אדם תורה ואח"כ ישא אשה מכל מקום לא יאחר מעל עשרים שנה. שהרי שנינו אם אפשר לו בלא אשה ישא אשה ואח"כ ילמוד תורה, ולאחר כ"י שנה אי אפשר לו בלא אשה, שנאמר "בן עשרים שנה ולא נשא אשה כל ימיו בהרהור עבירה". ולפי"ז אין היתר לאחר יותר מעשרים שנה בשביל לימוד תורה".

(תלמוד תורה קנ"ב)

סיכום

בפנינו מונחות שתי מצוות, ששתיהן הוגדרו - יסוד ואם כל המצוות.

האחת מצוה א' - מצות פריה ורביה. השניה מצוה תי"ט - מצות תלמוד תורה.

לית מאן דפליג שאם יוכל לקיים את שתיהן - ודאי שיקיים את שתיהן. הסוגיא מתחילה כאשר שתי המצוות הללו מתנגשות (דבר היכול לקרות תדיר, במיוחד לבני ישיבות).

דבר טבעי הוא שחיי נישואים יפריעו ללימוד תורה תקין.

לפיכך פסק הרמב"ם:

"ואם עוסק בתורה וטרוד בה ומתירא לישא אשה כדי שלא יטרח במזונות

ויתבטל מן התורה מותר להתאחר..."

הטעם שמותר להתאחר כמו שהובא לעיל: אע"פ שמצות פו"ר היא מצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים, היא מצוה שאינה עוברת וע"כ תלמוד תורה דוחה אותה.

על כל אדם חובה ללמוד ולידע את כל התורה כולה, ועיין ב"שולחן ערוך הרב" שהגדיר לעיל.

מצוות תלמוד תורה מחולקת למעשה לשני חלקים:

- לימוד תורה - משך זמן הלימוד.

- ידיעת התורה - איכות ותוכן הלימוד.

אימתי יכול אדם להתאחר בפו"ר בעבור תלמוד תורה?

כאשר הנישואים עלולים לפגוע באיכות לימודו.

אין מדובר פה שהוא מבטל תורה רק בזמן שהוא טרוד בצרכיו, שאז זה כמו כל מצוה רגילה שאינה נדחית מפני תלמוד תורה, אלא כשהוא טרוד ואינו מרוכז גם בזמן שהוא יושב ולומד ואינו מצליח להגיע לרמה הלימודית, שיכול היה להגיע אליה אלמלא היה טרוד.

אם אינו טרוד באיכות לימודו אלא רק בזמן הלימוד - **אין הוא יכול להתאחר.**

כל ההיתר לאחר מותנה בכך שאין יצרו מתגבר עליו, שהרי אם יצרו מתגבר עליו, יצא שאינו מקיים מצות פו"ר אך גם אינו לומד בטהרה - ולבסוף יצא קרח מכאן ומכאן. ועליו נאמר "ואם אי אפשר לו בלא אשה ישא אשה ואח"כ ילמוד תורה" - אמנם יפגע לימודו, אך ילמד בטהרה. ואין חולקים על זה.

היום בתקופה שלנו, כאשר יצרא דעריות פרוץ בכל עבר, אין היתר להתאחר למי שעבר גיל עשרים (עד עשרים ושלוש), כמו שראינו לגבי מי שיצרו גובר עליו. ובפרט כאשר היום יש אפשרות ללמוד עוד מספר שנים לאחר הנישואים, בכולל בישיבה ללא טירדה כ"כ גדולה (כך הורו לי רבנים בכלליות בתשובה לשאלות).

ראינו שקיימות הרבה סיבות מדוע להתאחר, ולעומתן הרבה סיבות מדוע לא להתאחר - ומצבים ממצבים שונים.

ע"כ כל אדם יבדוק את העניין לדידו, באמצעות הרב הקרוב אליו והמכיר אותו אישית שיוכל לייעץ לו בנושא.

יהי רצון שנזכה ל"חופה ולימודים", לקיים את מצות תלמוד תורה ואת מצוות פריה ורביה יחדיו, ונזכור תמיד כי "לכל זמן ועת...".

שבילין לתנ"ך ואגדה

